

Практичне заняття 1

Внутрішні та зовнішні елементи книги.

Мета заняття: вивчити види друкованих видань, конструктивні елементи і елементи оформлення, види авторської та видавничої інформації.

Після проведення практичних занять студент має *знати:*

визначення брошури;

визначення книги;

зовнішні та внутрішні елементи книги;

титульні елементи, характеристику сторінки;

зміст понять "норма", "сигнатура", "колонцифра";

характеристику обкладинки та палітурки;

вміти:

класифікувати поліграфічні книжкові видання залежно від конструкції;

правильно вибрати варіант оформлення книжкового видання відповідно до його призначення.

Теоретичні відомості

При поділі друкованих видань на види враховуються не тільки тип і характер видання, але й специфіка поліграфічного оформлення, складність набору і верстки, вид і процент ілюстрацій, вимоги до якості відтворення і оформлення та інші особливості.

Усі види текстового набору в залежності від складності поділяють на чотири групи.

Перша група – набір простого тексту з незначними ускладненнями і виділеннями (до 10%), наприклад, набір основного (суцільного) тексту художньої літератури.

До *другої групи* відноситься набір ускладненого тексту, який містить до 25% різних виділень, з додаванням іншомовних слів і окремих однорядкових формул. До цієї групи відносяться ритмізовані тексти, драматичні твори, підручники для середнього шкільного віку.

До *третьої груп* відноситься набір ускладненого тексту, який

містить більше 50% виділень з використанням шрифтів декількох алфавітів або з додаванням однорядкових формул. До цієї групи відносяться бібліографічні тексти, ряд словників, технічна література.

До *четвертої групи* відноситься набір особливо складного змішаного тексту. Це словники, таблиці, багаторядкові математичні і хімічні формули, акцидентний набір.

Класифікація видань може проводитись за декількома ознаками:

- а) за періодичністю;
- б) за видом видання;
- в) за форматом видання;
- г) за способом розповсюдження; д) за колом читачів.

Формат видання – розмір за шириною і висотою після обрізки з трьох сторін видання в обкладинці (без кантів) або книжкового блоку.

Види видань.

Брошура – неперіодичне книжкове видання обсягом більше 4, але менше 48 сторінок. Поліграфісти вважають брошурою будь-яке видання у обкладинці, так як виготовлення завершується у цьому випадку брошурувальними процесами.

Журнал – періодичне видання, яке включає деяку кількість творів авторів, рефератів, документів, об'єднаних загальною програмою, з аркушами, скріпленими у корінці, покриті, зазвичай, обкладинкою рідше – палітуркою.

Книга – у вузькому сенсі неперіодичне текстове книжкове видання обсягом більше 48 сторінок, у широкому – засіб закріплення і передачі писемності, графіки, картографії у часі і просторі.

Буклет (от фр. bouclette – завитушка) – аркушеве видання, сфальцьоване (складене) у нерозрізаний зошит. Частіше за все у вигляді буклету випускаються рекламні проспекти, короткі путівники, карти міст для туристів тощо.

Бюлетень – періодичне видання або видання, що продовжується, зміст якого складають нормативні, інструктивні, довідкові матеріали організації, що його видає.

Календар – довідкове видання з послідовним переліком днів тижня, тижнів, місяців року з позначенням недільних, святкових днів і пам'ятних дат.

Альбоми за характером ілюстрацій поділяються на три підгрупи:

- а) мистецькі альбоми: живопис, графіка, архітектура, скульптура,

містять репродукції, фотографії і авторські (оригінальні) роботи;

б) фотоальбоми: видові історичні туристичні рекламні каталоги і тому подібні до фотозображень;

в) науково-технічні альбоми: наукові; виробничі; технічні; навчальні; атласи (крім картографічних), у яких містяться креслення, схеми, фотографії, графіки технічні та наукові рисунки тощо.

Репродукції – відбитки творів живопису, графіки, естампу, художніх фотографій прикладного та народного мистецтва, одержані поліграфічним способом.

Листівки відносяться до аркушевої часто високохудожньої кольорової продукції.

Акциденція – це замовлення (крім видавничої акциденції), які не відображені у тематичному плані видавництва, а часто поступають від підприємств, фірм, фізичних осіб нерегулярно. Акциденція досить специфічна як за оформленням, так і за відтворенням.

Акциденція поділяється на три групи:

а) видавнича акциденція – усі види титулів, образотворчі елементи палітурок, обкладинок, суперобкладинок, книжкові і журнальні оголошення, заставки і кінцівки, а також проспекти, буклети, листівки;

б) акциденція малих форм включає: бланки, програми, запрошувальні білети, дипломи, атестати, грамоти, свідоцтва, театральні білети, меню ресторанів, візитні карточки, посвідчення і подібну малотиражну аркушеву продукцію;

в) афішне- плакатна акциденція (аркушева продукція): афіши, плакати, оголошення, заклики, аншлаги тощо можуть бути у вигляді самостійних екземплярів, серійних видань і тематичних добірок.

Книжкові оголошення розміщують у виданнях при наявності вільних полос.

Журнальні оголошення часто розміщують на третій і четвертій полосах або на спеціально виділеному місці всередині основного тексту, частіше за все у кінці видання, але можуть використовуватись і інші спеціально відведені для реклами місця.

Газетні оголошення розміщують на спеціально відведених місцях, але можуть бути повністю рекламні газети.

Афіша (від фр. afficher – вивішувати оголошення, оголошувати) – рекламне аркушеве видання про спектаклі, фільми, виставки тощо.

Бордю (від фр. bordure – край), який часто застосовується у

акциденції, це прикраса у вигляді кайми зверху, збоку, знизу полоси із смужки рядового орнаменту.

Віньетка (від фр. *vigne* – виноградна лоза) – елемент книжкового оформлення, невеликий рисунок з орнаментальним рослинним мотивом (першопочатково виноградною лозою), кінцівки, прикраси на титульному листі, обкладинці, палітурці.

Раппорт - елемент орнаменту, який ритмічно повторюється.

Факсиміле (від лат. *simile* – роби подібне) – точне відтворення рукописного тексту, підпису, документу.

Конструктивні елементи видання

Основним конструктивним елементом усіх друкованих видань, крім аркушевих, являється сфальцьований (складений у певному порядку) віддрукований аркуш, який після фальцювання називається зошитом.

Сучасна книга становить блок скріплених у корінці сторінок з текстом та ілюстраціями і зовнішнім захисним елементом (оправою чи обкладинкою).

Власне книгу, її основу, прийнято називати книжковим блоком. Книжковий блок з'єднується з оправою за допомогою форзаца.

Блок, який покривається обкладинкою, прийнято називати брошурою.

На рис. 1 зображено книжковий блок і його складові.

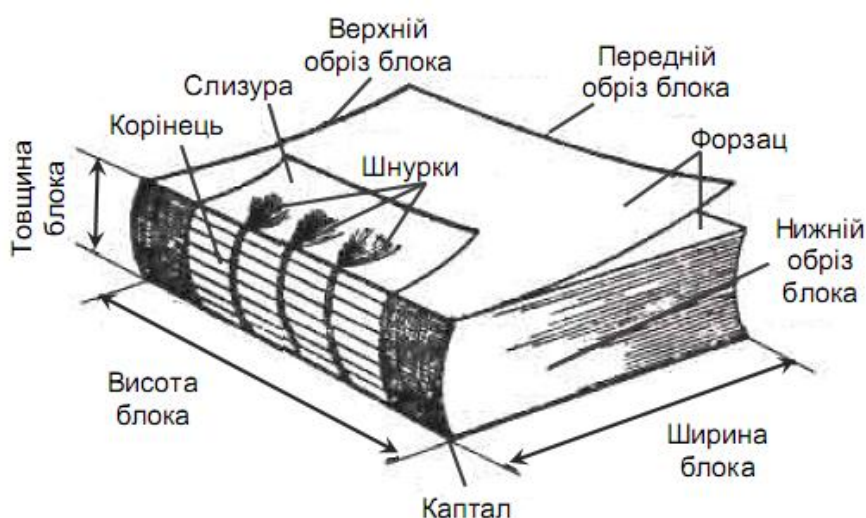

Рис. 1. Книжковий блок і його складові

У книжкових виданнях можуть бути вклейки, вкладки або накладки, у яких розміщуються ілюстрації. Вони друкуються окремо, часто на іншому папері та іншим способом; у обсяг видання не входять, а враховуються самостійно. Накладки, вкладки, вклейки, приклейки (додаткові елементи блока) приєднуються до зошитів перед комплектуванням блока.

Форзаци – два чотирьох сторінкові зошити, які служать для скріплення блока з палітуркою. Форзаци можуть бути художньо оформлені і тому відносяться до конструктивне-оформлювальних елементів.

Наступним конструктивне-оформлювальним елементом вважається палітурка або обкладинка. *Палітурка* (обкладинка) захищає книжковий блок від пошкодження, завершує конструкцію книги і часто містить рекламну інформацію. В палітурку оформляється ряд книжкових видань, призначених для тривалого користування і зберігання.

В *обкладинку* оформляються книжкові видання не призначені для тривалого зберігання, журнали і альбоми масового призначення. При оформленні видань в обкладинку форзац не використовується.

Суперобкладинка призначена для захисту палітурки від зношення і забруднення і так само як обкладинка і палітурка містить образотворчу а іноді і рекламну інформацію, і як наслідок, являється елементом оформлення. Унікальні подарункові або сувенірні видання можуть оформлюватися у футляр, який також може бути простим (картонним) або художньо оформленим.

Титул являється елементом оформлення книжково-журнальних і газетних видань. Розрізняють наступні види титулів.

Основний або головний, титул може бути однополосним розташовуватись на першій полосі або двохполосним (розворотним або розпашним) і розташовується на двох полосах – другій і третій. У розпашному титулі зображення плавно переходить з однієї полоси на другу і складає єдине ціле. У розворотному титулі інформація розташовується окремо на кожній із полос, наприклад, у збірці творів на другій полосі подана інформація про прізвище автора і кількості томів у збірці творів; на третій полосі – уся інформація стосовно конкретного тому. У перевідних виданнях на кожній із полос може бути подана інформація одна і та сама, але різними мовами.

Передній титул (*авантитул*) поміщається перед основним титулом на непарній полосі. На розвороті титулу (на парній полосі) може бути розміщена титульна ілюстрація (*фронтиспіс*), яка у короткій художній

формі характеризує весь твір, або портрет автора. При складному титулі зворот авантитула може бути використаний для основного двохполосного титула. Зворот основного титула може бути пустим або на парній полосі може розміщуватись контртитул або добавочний титул. Контртитул використовується у багатотомних і перевідних виданнях.

Шмуцтитул – внутрішній титул – назва розділів, глав або окремих частин всередині видання. Шмуцтитул поміщається на окремій непарній полосі з пустим зворотом (так само, як і основний титул). У драматичних творах на звороті шмуцтитула може поміщатись список діючих осіб. У компактних виданнях (журналах і газетах) внутрішній титул заверстується у вигляді «шапки». У книжкових виданнях «шапка» розташовується на спусковій полосі за рахунок спуску.

Спускова полоса – початкова полоса розділу, розповіді, глави. Відступ (спуск) від початку наборної полоси може складати 1/4-1/3 висоти наборної полоси. Спуск вимірюється у квадратах або рядках. У нестандартних виданнях, оформлених по третьому варіанту, наприклад у подарункових, дитячих виданнях і т. п. розмір спуску може бути і більшим. Перший рядок спускової полоси може починатись з «буквиці» - збільшеної прописної букви, яка також виконує роль оформлення.

Колонтитул – коротка назва розділу, глави. Він часто застосовується у довідкових виданнях і називається довідковим. Довідковий колонтитул заверстується зверху наборної полоси і входить у її розмір. У книжкових виданнях (особливо часто у віршованих) колонтитул має вигляд колонлінійки і називається декоративним колонтитулом. У газетних виданнях колонтитул заверстується під наборною полосою і входить у її розмір.

Колонцифри заверстуються зверху і знизу наборної полоси. Колонцифри, розташовані знизу полоси не входять у формат наборної полоси і повинні бути відбиті від тексту пробілом від 4 до 12п. при цьому намагаються використати розмір відбивки менше кеглю шрифту, що використовується для набору колонцифри.

Колонцифри, розташовані зверху полоси, заверстуються у рядку колонтитула, якщо він є, і у цьому випадку входять у формат наборної полоси. Колонтитул разом з колонцифрою відбиваються від наступного тексту у межах кеглю шрифту основного набору, при цьому дотримання правил кратності кількості рядків основного набору обов'язково.

Норма і сигнатура встановлюється на кожній першій полосі кожного

друкарського аркуша (крім першого, полос, повністю зайнятих ілюстрацією, шмуцтитула).

Норма – коротка назва видання або номер замовлення, під яким видання проходить у виробництві.

Сигнатура – номер друкарського аркуша. Служить для контролю правильності добірки. Сигнатура із зірочкою встановлюється на кожній третій полосі кожного друкарського аркуша і служить для контролю правильності фальцювання.

Наступні види додаткового тексту класифікуються як авторська або видавнича інформація. Текст виділяється графічно або композиційно.

Присвячення або *епіграф* (авт. Інформація) розміщують на окремій полосі відразу за титулом, якщо вони відносяться до усього видання, або на спусковій полосі за рахунок спуска. Епіграфи до окремих глав або частин видання розміщуються на перших полосах після назви глав або частин, перед текстом за рахунок спуска. При цьому вони відбиваються однаково зверху і знизу. Якщо епіграф складається з декількох окремих виписок, між собою вони відбиваються на 2-4п.

Анотація розміщується на звороті титулу на оптичній середині полоси, виділяється використанням шрифту іншого кеглю або накреслення, або композиційно (набором на інший, частіше зменшений формат).

Передмова, вступ, вступна стаття розміщуються на непарній полосі після титулу і присвячення (якщо воно є). Уся вказана інформація розміщується на непарних полосах. Допускається набір зі збільшеним інтерліньяжем (набір на шпони).

Післямова і заключна стаття розміщується після основного тексту або змісту видання на непарних спускових полосах – спочатку післямова, а потім заключна стаття.

Примітки і коментарі до усього видання розміщують після післямови і заключної статті, а при їх відсутності – після основного тексту на окремій спусковій полосі.

Додатки розміщують після приміток, післямови, заключної статті або основного тексту.

Бібліографія до всієї книги розміщується після додатки на окремій спусковій полосі.

Іменні та предметні вказівники розміщуються перед змістом, якщо він розташований у кінці видання. Кожний вказівник розміщується на своїй

спусковій полосі.

Зміст – послідовне перераховування заголовків видання з вказівкою сторінок. Зміст у книжкових виданнях, крім наукової, спеціальної технічної, довідкової літератури розміщується у кінці книги перед вихідними відомостями на непарній спусковій полосі.

У спеціальних, наукових, технічних і довідкових виданнях зміст може бути розміщено після титулу на непарній спусковій полосі.

У журналах зміст розміщують на звороті титулу або на вклейці вузького формату перед основним текстом.

Вихідні відомості, як правило, розміщують на останній полосі видання, набирають на зменшений формат і розміщують на оптичній середині полоси, або набирають на повний формат і розміщують внизу полоси. В компактних виданнях вихідні відомості розміщують на звороті титулу.

У вихідних відомостях міститься коротка характеристика видання: прізвище автора, редактора, назва, тираж, обсяг, формат, кількість фізичних і умовних друкарських аркушів, спосіб друку назва підприємства, де віддруковане видання та інші дані, необхідні для бібліографічної обробки книги. Вихідні відомості розміщують на останній сторінці видання.

Розглянемо додаткові елементи книги: вклейку і приклейку.

Вклейка з розміром верхньої або передньої і верхньої петель зошита дозволяє розміщувати ілюстрації поряд із відповідним текстом, проте розріз петлі (або петель), розкривання зошита, промазування ілюстрації клеєм, приклеювання ілюстрації та закривання зошита виконується лише вручну, а це ускладнює конструкцію зошитів, погіршує їх розкривання, збільшує трудомісткість технологічного процесу.

Тому для прискорення технологічного процесу і зниження вартості видання слід застосовувати *приклейку*. Приклейка додається до першої або останньої сторінки зошита і таким чином можна додавати відповідні ілюстрації до кожного нового розділу.

На рис. 2 показано види додаткових елементів книги і як вони утворюють складний зошит.

Складний зошит – це зошит, до якого приєднуються додаткові елементи: форзац, фронти спис, вклейка, вкладка, накидка, приклейка.

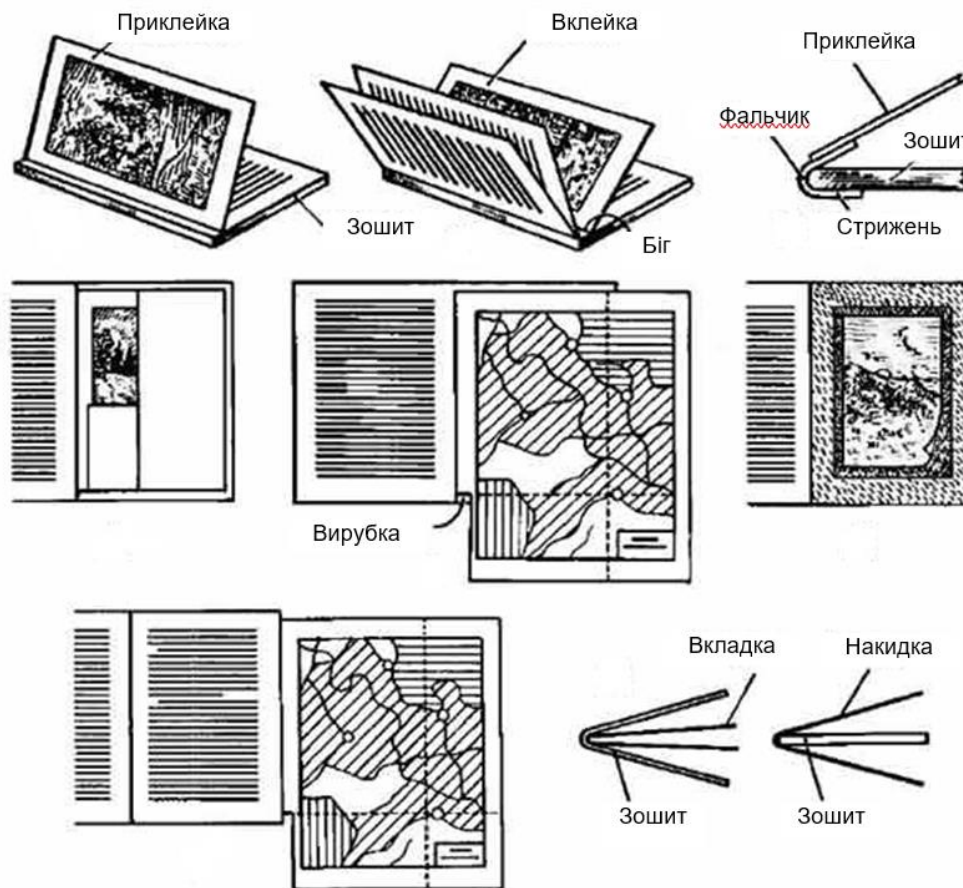

Рис. 2. Види додаткових елементів

Контрольні завдання

Запропоноване друковане видання описується за наступною схемою.

Визначити та обґрунтувати групу складності набору тексту видання.

Визначити вид друкованого видання (книжкове, журнальне тощо), для якої групи читачів призначене, періодичність

Визначити конструктивні елементи друкованого видання: а) кількість зошитів у блоці видання, вид скріплення блоку;

б) кількість полос у зошитах, приєднання до зошитів додаткових елементів (приклеюк, вклейок, накидок і вкладок);

в) наявність, спосіб приєднання і оформлення форзацу;

г) наявність обкладинки або палітурки, матеріал елементів оформлення палітурок (друкування з наступним лакуванням, припресуванням плівки, ламінуванням або тисненням, без фарбовим або із застосуванням фольги тощо), штрихування книг;

д) наявність і матеріал футляра або суперобкладинки;

е) наявність капталу, стрічки-закладки, зафарбовування обрізів, вид корінця (прямий, круглений).

Перерахувати елементи оформлення книжково-журнального видання:

- а) вид основного титулу;
- б) наявність і розміщення авантитула, фронтисписа і контртитула;
- в) наявність, вид і розташування шмуцтитула;
- г) вид спускових полос (вид розділу, розмір відносно наборної полоси, наявність буквиці);
- д) наявність і розміщення контртитулу, його вид;
- е) вид і розміщення колонцифр;
- є) наявність, вид і розміщення норм і сигнатур.

Видавнича або авторська інформація:

- а) наявність і розміщення присвячення або епіграфів;
- б) наявність і розміщення анотації;
- в) наявність і розміщення (парність полоси, порядок розміщення) передмови, вступу або вступної статті;
- г) наявність і розміщення (парність полоси, порядок розміщення) післямови і (або) заключної статті;
- д) як розміщені примітки і коментарі відносно основного тексту, післямови або заключної статті;
- е) наявність і розміщення додатків, їх оформлення (розділ, спуск полос, шмуцтитул тощо);
- є) наявність і розміщення бібліографії (усього видання, глави, розділу), оформлення (розділ, спуск полос тощо);
- ж) наявність і розміщення іменних і предметних вказівників, оформлення (розділ, спуск полос та ін.);
- з) розміщення змісту відносно основного тексту, парність полоси, спуск полоси;
- и) розміщення відносно основного тексту вихідних відомостей; і) наявність і розміщення оголошень.

Запитання для самодіагностики

Що називають книгою і брошурою?

Назвіть зовнішні та внутрішні елементи книги.

Дайте визначення понять "книжковий блок" і "палітурка", "сторінка" і "зошит".

Що таке форзац і яка його необхідність у книзі?

Дайте визначення понять "авантитул", "титул", "контритул" і "шмуцтитул".

Для чого у виданні ставлять колонцифри і колонтитули?

Доведіть необхідність норми і сигнатури.

Що таке книга в обкладинці і твердій палітурці?

Як зовнішні елементи книги впливають на якість і вигляд книги?